

Formára hangolva: a keletkező szótól a versben megformált éniig

Horváth Kornélia: Költészet és forma. Líraszemléleti kérdések a modern magyar irodalomban

Horváth Kornélia tanulmánykötetének darabjai nemcsak szervesen kapcsolódnak egymáshoz, de a párbeszéd valós közösségébe is lépnek a líraelméleti problémákat körvonalazó és poétikai gyakorlatokról is számot adó elemzések egymást olvasó közegében.

A kötet nyitó tanulmányában Horváth Kornélia felhívja a figyelmet arra a recepciótörténeti bővülésre, amelyre József Attila elméleti írásainak kiterjedt filológiai kutatása adott alkalmat a '90-es évek közepétől – s ami a hazai hermeneutikai irányú kutatás figyelmét is felkeltette –, ám kérdésfeltevése új meglátásokkal gazdagítja a költő írásaiból eddig kiolvasható művészetkonceptiót. Azt a József Attila esztétikai-irodalomelméleti-bölcséleti jellegű munkáiból kibontható problémát járja körül, mely a költőnek a nyelv, a nemzet és a költészet viszonyrendszerére vonatkozó teoretikus megállapításából körvonalazható. Az *Ihlet és nemzet* című írásából idézve a tanulmány szerző világossá teszi számunkra, hogy József Attila nemzetfogalma a humboldti alapvetésekkel találkozik, hiszen egyrészt a nemzetet nyelv-, illetve valóságalkotó aktivitásként határozza meg, rámutatva az azt konstituáló és attól elválaszthatatlan nyelvi létmódra, mely dinamikus és keletkező mivoltával, mintegy a történetiségével válik az irodalom nemzeti minőségeinek, szellemének hordozójává és egyúttal magyarázatává. Nemcsak a nyelv általában vett diakronikus szemléletét hangsúlyozza József Attila, hanem ehhez hasonlóan a szó életét is dinamikus eseményként írja körül. A József Attila-i terminológia a *használt, meglevő szóval szemben a keletkező szóról* beszél, pontosabban arról, hogy a műalkotás lesz az a hely, ahol „a szó [...] saját keletkezésének a szerepét játssza,”¹ azaz ahol a mindennapiságban adott szemlélet leválik a szóról, s műalkotás-természetét (mivel a költemény legkisebb egysége is műalkotás) újra elevenné teszi, átteszővé a történeti jelentés időközbeni rejtve maradásait.

A továbbiakban a tanulmány felvázolja a műalkotásnak – szorosabb értelemben a költészetnek –, s az ember egzisztenciális tevékenységként értett alkotásnak József Attila-i konceptusát. A költő az intuíciónál (a szemlélettől) és a fogalmi gondolkodástól egyaránt elhatárolva egy harmadik minőségben, az ihletben jelöli ki a művészi cselekedet, illetve a műalkotás-tevékenység, tulajdonképpen a költészet lényegét. Ez

1 A szerző József Attilát idézi. HORVÁTH Kornélia, *Költészet és forma. Líraszemléleti kérdések a modern magyar irodalomban*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 14.

az ihlet lesz aztán az a modus, amely kettéosztva a valóságot a „valóság teljes fogyatkozásaként” világhiányt állít elő, hiszen – a költő érvelése szerint – az ihlet által a valóságból megragadott-kiválasztott elemek ezzel egyidejűleg más valóságrészeket eltakarnak, ugyanakkor a műalkotásban a kiválasztott valóságrész maga válik egésszé. S mivel József Attila több helyütt is megjegyzi, hogy a „nemzet közös ihlet”, ez lesz végül az a fogalom, mely visszavezet a nemzethez, amennyiben az nyelvalkotó szellemiségével költészetet teremt.

A sorban következő második tanulmánynak az elsővel való szerkesztési kapcsolatát az applikáció lehetőségességére való rákérdezés teszi explicitté, hiszen elméleti tétje és vállalt feladata is konkrét műelemzésen keresztül bemutatni a *keletkező szó* József Attila-i elgondolásának „beválthatóságát.” A *Gyöngy* című vers rendkívül részletes és avatott jelentéstörténeti-szemantikai, valamint hangtani-verstani szempontú vizsgálata meggyőző erővel oldja fel a versszöveg retorikája és grammatikája közötti ellentmondás látszólagosságát, feltárva egyfelől az etimológiai kapcsolódások gazdag szerveződését, másfelől a vers kulturális, archaikus termékenység-mítoszra építő szimbolikáját. Az így előállt hálózat a maga „archimédészi pontjaival” bizonyítja a (heideggeri szóval) nyelvben rejlő poézis költészetben történő megvalósulását, s mindez nem az interpretáció önkényes és esetleges, véletlenszerű olvasatának működtetése, hanem a nyelvben rejlő potencialitás szükségszerűbe történő átfordulása a versszöveg kulturális emlékezetének dinamizálásával.

A Weöres Sándor-tanulmány a weöresi formagazdagságban tartalom-, lényeg-és arcnélküliséget tételező kritikai recepció álláspontjának elégtelenségére hívja fel a figyelmet, elsősorban a forma versus tartalom elavult koncepciójának tarthatatlanságát hangsúlyozva, illetve megvilágítva azt az irodalomtörténeti gyakorlatot olykor jellemző ellentmondást, mely a *lírai én* fogalmát ugyan következetesen használja, mégis mintha valamilyen referenciális értelmű azonosítást vagy megfeleltetést várna el a biográfiai szerző vonatkozásában. A Weöres-i életmű vizsgálatához törvényszerűen idézett keleti filozófiának a formai variabilitás és próteuszi alakváltozás által megmutatott elrejtett, változatlan alapról szóló tanítását, illetve a költő mediális szerepéről vallott eliotti elgondolást – a babitsi teremtő aktivitás mellett – egyaránt poétikai elvvé válásában mutatja fel a tanulmány szerző. Az irodalomtörténet által jól ismert szellemi források és inspirációk számbavételén túl talán kevésbé ismert, ugyanakkor igen produktív megalapozást jelent Fülep Lajos és Mihail Bahtyin – körülbelül egy időben formálódó – gondolatvilágának megidézése a forma megnyilatkozás-alkító, személyességképző szerepéről, illetve a művészet formaalkotó, s egyúttal szemléletteremtő aktivitásáról. Ezek a koncepciók nemcsak a Weöres-i költészet elméleti megközelítésének mélyülését segítik elő, hanem a forma-tartalom merevvé vált relációját a forma-anyag kapcsolatrendszerrel váltják fel, s a jelentés gazdagodásában és az értelempalimpszeszt bővülésében a forma nélkülözhetetlenségét állítják.

A Turczi István költészetével foglalkozó negyedik tanulmány az életmű poétikai értelemben vett kontinuitását vizsgálva felidézi az eddigi értelmezések ilyen irányú vizsgálódásait (ld. Szepes Erika, Kabdebó Lóránt vonatkozó tanulmányait), s ezt követően saját koncepciójának lényegét ismerteti, mely a Turczi-líra alakulástörténetének a változások közepette is állandónak mondható eljárását a korábbi lírai hagyományvonalak folyamatos „inszkripciójaként, deformációjaként és transzformációjaként”² érti. Egyszerre valósul meg a kortárs lírai tradícióra való odahallgatás a késő modern költészet eljárásait, poétikáit mozgásba hozó folyamatos párbeszéddel.

A kötet utolsó előtti írásában a szerző Petri György elméleti írásainak és interjúinak fényében kibontakozó egzisztenciális értelmű költészet-szemléletét vizsgálja, kiemelve a költőnek a művészet, s közelebbi értelemben a líra általános és „univerzális” koncepciójára vonatkozó meglátásait, melyek a poézis eredendően más léttapasztalatát artikulálják. A filozófia, illetve a tudomány által kínált létmagyarázat helyett a költészet válhat az ön-és világértés koherens alapjává, az élet „kizárólagos centrumává” a „problematikusság gyötrelmes állapotának tudatos fenntartásával”.³ A tanulmány itt sem kerüli ki a formakérdéssel kapcsolatosan kifejtett elgondolások bemutatását, hiszen Petri hangsúlyozza az *ars* mesterségbeli oldalának, a *techné* értelmében vett költői tudásnak az elévülhetetlen fontosságát, mondván, hogy a poézis *nem-szemantikai* elemeivel, a maga ritmusával, dikciójával teszi plasztikussá és sűrűvé a létezés intenzív megtapasztalását, s egyúttal az önidentifikáció szellemi törekvéseit.

Az utolsó tanulmány a magyar irodalomtudománynak a „megformált versbeli ént” tematizáló líraelméleti válaszait, „megoldásait” tekinti át az önmegszólító vers Németh G. Béla által kifejtett tipológiai elméletétől, Bécsy Ágnesnek a lírai ént az én-ő-te relációban megragadó, Berzsenyi *Horác* című verse alapján kidolgozott elméletén át Bókay Antal líratörténeti paradigmatiszációjáig. A versbeli hang bomlását a Paul de Man-féle prozopopeia felől továbbgondoló Kulcsár-Szabó Zoltán kísérletet tesz az önmegszólító versnek nem a lírai beszédmód egy sajátos pragmatikai alakzataként, hanem textuális szerveződés-ként való meghatározására, Kulcsár Szabó Ernő pedig a műalkotás nyelvi dialogicitásában teremtődő világát a jaussi partitúra-hasonlat nyomán a szöveg meghallandó hangjának, s az olvasói hangkölcsonzés műveletének sajátos hermeneutikai eseményében gondolja el.

A tanulmánykötet a teoretikus megnyilatkozások és a poétikai gyakorlat elemzésével értő módon járul hozzá annak a viszonyrendszernek a feltáráshoz, amelyet a forma szervesülése és jelentés-lényegülése határoz meg a műalkotás dinamikus világában, s amely elválaszthatatlan a költői személyképzés aktusától, és összefonódik a kulturális egységként elgondolt nemzeti-nyelvi-szellemi közösség identifikációs igényével.

2 Uo., 56.

3 Petri Györgyöt idézi Horváth Kornélia. Uo., 71.

Nincs szelfi, 140x100 cm, olaj, vászon, 2019